

سواع

۵۹ - ۶۰

ادرس پیامبر معرفی شده‌اند). بنابر نقل کلبی (ص ۵۲)، سازندهٔ بتها نزدیکانش را به تعظیم آنها ترغیب کرد، و به این ترتیب، در قرن نخست از زندگانی آدم علیه السلام بزرگداشت این پنج بت رواج یافت. در قرن دوم احترام و اعتبار آن بتها بیشتر شد، تا آنکه در قرن سوم آنها نزد مردم جایگاه شفیع نزد خدا را یافتند. به گفتهٔ کلبی (ص ۵۳)، سواع و چهار بت دیگر در کوه نوذ نگهداری می‌شدند، تا آنکه طوفان نوح آنها را به سرزمین جدّه انداخت و سرانجام در آنجا مدفون شدند. بنابر گزارشی دیگر، آدم پنج فرزند به نامهای ودّ، سواع، یغوث، یعوق و نسر داشت و هنگامی که یکی از آنان درگذشت، شیطان برای کاستن از حزن اطرافیان به آنان پیشنهاد کرد تصویری از او بسازد و در قبلهٔ ایشان قرار دهد تا با دیدن آن تصویر او را یاد کنند. آنان پاسخ دادند که قراردادن آن در قبله ناپسند است، بنابراین آن تصویر به جای قبله در انتهای مسجد قرار گرفت. همین امر پس از مرگ چهار تن دیگر نیز رخ داد. با گذشت زمان، مردم پرستش خدا را کنار نهادند و شیطان پیشنهاد کرد که به جای خدا این پنج بت را پرستند. در نقلی دیگر، سواع و چهار بت دیگر، پیشوایان نیکوکاری بودند که در دورهٔ میان آدم و نوح می‌زیستند. هنگامی که آنان درگذشتند، پیروانشان تصاویرشان را ساختند تا به پیروی از آنان شوق بیشتری برای عبادت بیابند؛ اما نسلهای بعدی فریب شیطان را خوردند و گمان بردند که گذشتگان ایشان این صورتهای را می‌پرستیدند و باران به واسطهٔ آنان نازل می‌شود، بنابراین به پرستش آنها روی آوردند. بنابر نقلی دیگر، نوح از جسد آدم در کوهستان هند محافظت می‌کرد و کافران را از حضور در مزار او بازمی‌داشت. شیطان به کافران گفت نوح از سر تقاخر بر آنان چنین کرده‌است تا فقط خود و اهل ایمان را فرزندان آدم معرفی کند، پس پنج بت برای کافران ساخت و آنان را به عبادت آنها ترغیب کرد که یکی از آنها سواع بود. پس از طوفان نوح، این بتها در میان خاک پنهان شدند، تا آنکه شیطان دیگر بار آنها را برای مشرکان عرب ظاهر ساخت، و در این میان، سواع به آل ذی‌الکلاع رسید و آن را پرستیدند (← تعلیمی، ج ۱۰، ص ۴۶؛ قس ص ۴۷، که مانند دیگر منابع سواع را بت هذیل معرفی کرده‌است). در گزارشی دیگر که آمیخته با اسطوره‌های ایرانی است، این پنج بت را جمشید، پادشاه افسانه‌ای ایران که دعوی خدایی داشت، مطابق صورت خود تراشیده و به نواحی گوناگون فرستاده بود. پس از شکست جمشید به دست بنوراسب، این بتها به دست قوم بنوراسب افتادند و آنان به پرستش آنها مشغول شدند و دعوت نوح به خدای یکتا و رد پرستش بتان را نپذیرفتند (← ترجمهٔ تفسیر طبری، ج ۵، ص ۱۱۴۹، نیز ← ج ۲، ص ۴۰۴-۴۰۵، ج ۳، ص ۷۲۷-۷۲۸).

به سبب اکتفا به کاربرد حروف بی نقطه مؤلف دچار پیچیده گویی شده (برای نمونه ← ذیل بقره: ۷، ۲۴، ۵۳، نساء: ۱۸) و این امر سبب شده‌است او برای روشن کردن الفاظ مبهم، بخش «حل معاصر سواطع الإلهام» را در پایان کتاب (ج ۶، ص ۴۳۳-۴۷۲) بنگارد. در دوران معاصر، مولوی محمداعظم قادر نوشاهی نیز فرهنگوارهٔ لوامع الاعلام لسواطع الإلهام را در شرح واژگان این تفسیر و به زبان اردو نگاشته‌است (لاهور ۱۴۲۰/۲۰۰۰).

در موسوعهٔ مؤلفی الامامیه (ج ۲، ص ۳۴۷-۳۴۸) به چهارده نسخهٔ خطی از این تفسیر در شهرهای تبریز، تهران، قم، لاهور، لکهنو، مشهد و موصل اشاره شده که قدیم‌ترین آنها متعلق به سال ۱۰۳۹ است. سواطع دو بار در ۱۳۰۶ در لکهنو و لاهور به چاپ رسیده (همان، ج ۲، ص ۳۴۷) و چاپ جدید آن در ۱۴۱۷ به تصحیح سیدمرتضی آیت‌الله‌زاده شیرازی در شش جلد صورت گرفته‌است.

منابع: آقا بزرگ طهرانی؛ عبدالقادرین ملوکشاہ ہداؤنی، منتخب التواریخ، کلکنہ ۱۸۶۵-۱۸۶۹؛ اسماعیل بسغدادی، ایضاح المکنون، ج ۱، در حاجی خلیفہ، ج ۳؛ همو، ہدیۃ العارفین، ج ۱، در همان، ج ۵؛ حاجی خلیفہ؛ احمد حسینی اشکوری، تراجم الرجال، قم ۱۴۱۴؛ ضیاءالدین دسائی، زندگی و آثار فیضی، برگردان: محمد منصور عاصمی، نامہ پارسی، سال ۴، ش ۲ (تابستان ۱۳۷۸)؛ محمدعلی رضایی کرمانی، درزالاسرار دومین تفسیر بی نقطه، بینات، سال ۵، ش ۱ (بهار ۱۳۷۷)؛ نورالله بن شریف‌الدین شوشتری، احقاق الحق و ازہاق الباطل، مع تعلیقات شہاب‌الدین مرعشی نجفی، چاپ محمود مرعشی، ج ۱، قم [۱۳۷۷]؛ فعالیت‌های علمی تحقیقی استاد دکتر سیدمرتضی آیت‌الله‌زاده شیرازی، مقالات و بررسیها، دفتر ۶۲ (زمستان ۱۳۷۶)؛ ابوالفیض بن مبارک فیضی دکنی، سواطع الإلهام فی تفسیر کلام الملک العلماء، چاپ مرتضی آیت‌الله‌زاده شیرازی، قم ۱۴۱۷/۱۹۹۶؛ موسوعهٔ مؤلفی الامامیه، قم: مجمع الفکر الاسلامی، ۱۳۷۸-۱۳۷۹ ش.

/ آتنا بہادری /

سواع، بتی که نام آن یک بار در قرآن ذکر شده‌است. در آیهٔ ۲۳ سورهٔ نوح آمده‌است که قوم نوح علیه السلام در برابر دعوت او به بندگی خدای واحد (الله)، تصمیم گرفتند که از پرستش خدایانشان و پنج بتِ ودّ، سواع، یغوث، یعوق و نسر دست بردارند. مطابق این آیه، سواع یکی از بتهایی بود که قوم نوح آن را می‌پرستیدند. کلبی (ص ۵۱) از پدرش نقل کرده‌است که ودّ، سواع، یغوث، یعوق و نسر نام مردان نیکوکاری بود که وقتی درگذشتند نزدیکانشان بر مرگ آنان بسیار زاری می‌کردند. از این رو، مردی از فرزندان قابیل به آنان پیشنهاد کرد که صورت آن پنج تن را برایشان بسازد تا از اندوه آنان کم شود (قس سورآبادی، ج ۴، ص ۲۶۹۵، که این پنج بت به شکل صورت